

Du följer väl avtalet, lille vän?

Lärare ställs mot elever och inkompetens görs till en dygd när kundrelationer och kontrakt ersätter medborgarskapets sociala rättigheter.

Nu kan vi säga att individualisering på allvar har ersatt den kollektiva modellen för välfärd. "Valfriheten" har ökat och "medborgarna får bestämma mer själva", sägs det. Och kritiken är ofta halvhjärtad, som när Carin Jämtin (S) inledde sin kritik av vinstuttag i välfärden i *DN Debatt* (090728) med påståendet att den ökade valfriheten "varit en viktig och värdefull utveckling [...] som förbättrat vardagen för många".

Men i och med SNS-rapporten *Konkurrensens konsekvenser*, som visat att bevisen för att privatiseringar förbättrar välfärden är obefintliga, Caremaskandalerna och avslöjandena i UR:s *Världens bästa skitskola* har privatiseringsivern avtagit. Allt fler röster höjs om att man måste göra något. Men i princip alla lösningsförslag rör sig inom marknadssystemets ramar. Privatiseringen tas för given. Det är den som via övervakning ska garanteras.

Jag menar att idén att "konkurrens ökar välfärden" är helt förfelad. Men jag lämnar det just här. I stället vill jag påpeka ett centralt men föga uppmärksammat faktum: konkurrens inom välfärden institutionaliserar en ny "misstroendekultur". Då välfärd byggd på medborgarskap hos klienterna, och professionella tjänstemän som utförare, ersätts med en kundrelation styrs välfärden inte längre av lagarna och det professionella omdömet utan av kontraktet och amatörerna. En offentlig sektor av välfärdsproduktion i egen regi ersätts med en stat som desperat försöker övervaka välfärdsproduktion i andras regi. För att detta ska fungera krävs en övervakningsstat av närmast DDR-mått.

För några månader sedan kunde man läsa: "Kommunerna har det största ansvaret för den senaste tidens vårdskandaler, anser Demensförbundet." I tidningen *Veteranen* (111207) gavs en förklaring:

När Jannis Avramidis fann sin pappa vanvårdad på ett boende valde han att granska vårdavtalet mellan kommun och utförare.

- Det var på tio sidor och väldigt luddigt formulerat. När det gäller skrot eller CD-skivor så är avtalen ofta på flera hundra sidor, säger Jannis Avramidis till SVT's Rapport.

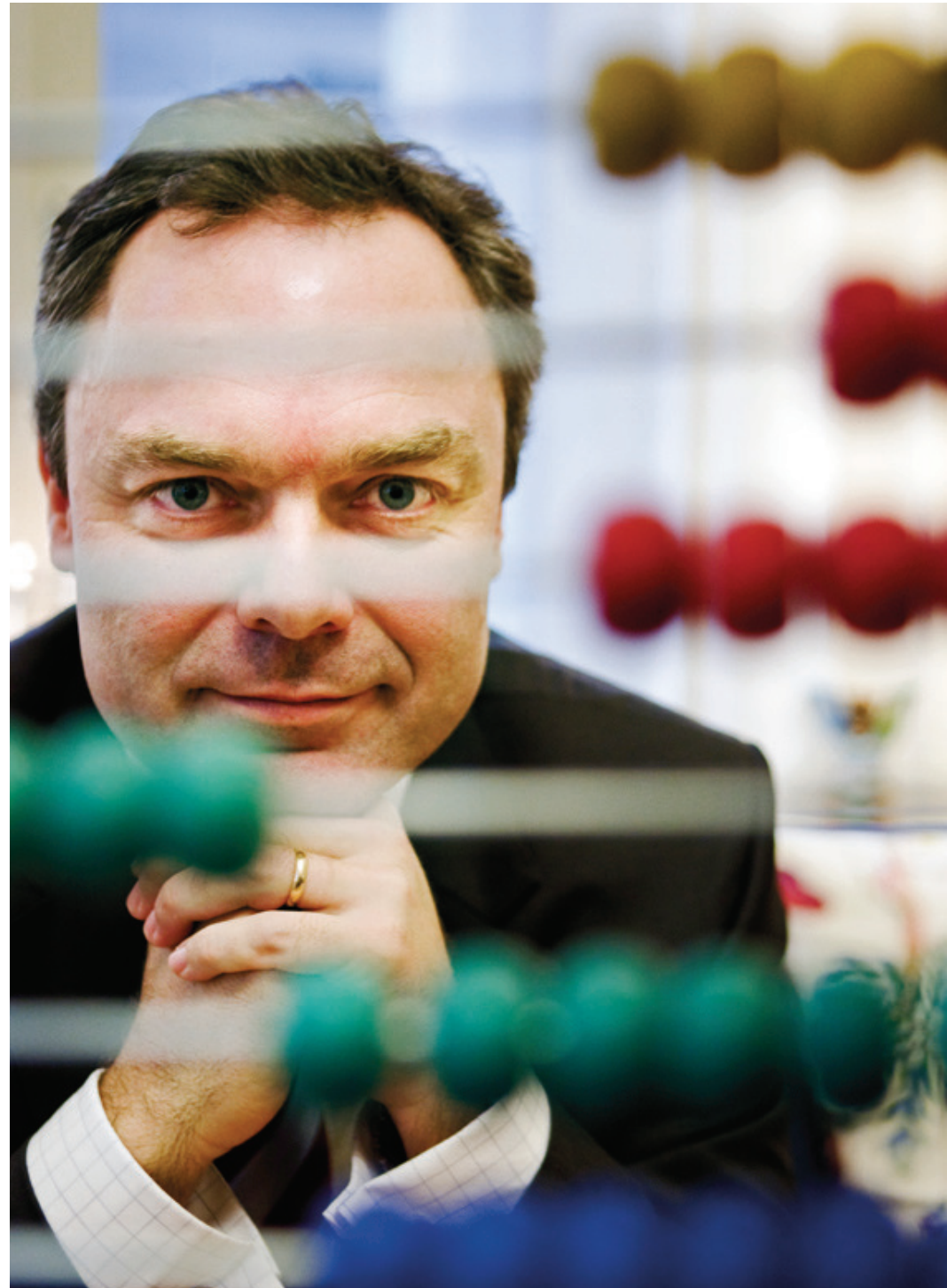
- Det står att vården ska vara god, bemanningen tillräcklig och kvalitén hög, men ingenstans finns det specificerat exakt vilka tjänster som ska levereras och hur kvalitén ska mätas. Man vet alltså inte vad det är man har köpt och hur man ska följa upp det man tror sig ha köpt.

För att råda bot på dessa missförhållanden har sedan Avramidis - avtalsjurist till yrket - tillsammans med Demensförbundet författat ett 80-sidigt kontrakt som skickats till Kammarkollegiet som grund för vidare upphandlingar enligt LOU.

Men, vänta nu! Måste man skriva 80-sidiga kontrakt för att kunna skilja vård från vanvård? Och om 80-sidiga

Utbildningsminister Jan Björklund leder en skola där klassamhället återkommer.

NILS-PETTER NILSSON/SCANPIX

kontrakt plötsligt nu är en förutsättning, hur kunde Sverige ha någon välfärd av kvaliteten alls på den tid då inga kontrakt skrevs? Kan inte personalen längre skilja på vård och vanvård? Man hade hoppats att det vore medicinska kriterier hos professionen som garanterade vårdens kvalitet, inte juridiska formuleringar i kontrakt.

80-sidiga kontrakt är ingen lösning – bara förlängningen av en ren perversion. Dem man skriver 80-sidiga kontrakt med är ju inte att lita på. Om verkligen Carema på fullt allvar inte kan skilja på vård och vanvård om det inte specificeras i 80-sidiga kontrakt, är det verkligen till dem vi vill överlåta omsorgen om våra gamla? Det vore ungefär som att överlåta tillagandet av Nobelmiddagen till en kock som kräver 80 sidors specificering för att inse att Bullens pilsnerkorv inte är så smart att ha på meny.

Men Carema kan naturligtvis skilja på kvaliteten och vanvård. De vet att vägan det av nedkissade blöjor inte är human vård – utan gnidighet. Problemet är inte att de inte kan förstå, det är att de – i vinstens namn – inte vill förstå, om inte avtalet tvingar dem till det. Men ska verkligen organisationer som låtsas vara korkade om inte avtalet tvingar dem till motsatsen sköta värden, skolan och omsorgen i landet?

Välfärdspersonalen, de som verkligen kan, de vill också utöva sitt arbete utifrån professionell kunskap. Det är en fråga om yrkes stolthet och professionsetik. En kirurg som misslyckats med en operation finner klen tröst i att patienten i alla fall avled avtalsenligt. En lärare kan knappast trösta sig med att studenternas allt sämre resultat i alla fall inte bryter något kontrakt. Men på konkurrensmarknaden får personalen inom verksamheterna i allt lägre grad ens låta det professionella omdömet styra arbetet.

I antologin *Högskolan Bolognese* (under utgivning våren 2012) vittnar ett antal universitetslärare om avprofessionaliseringen av yrket under Bolognaprocessens ok av strömlinjeformning. Och då är inte ens nedskärningar orsaken – utan intern konkurrens och de förvirrade påbud om "transparens" som är en del av new public management.

Evin Rubars dokumentär *Vårdlotteriet* visas hur läkare nu ser sig tvingade att inte följa principen om vård efter behov, att inte prioritera efter medicinska bedömningar. En läkare erkänner rakt ut att "alla prioriterar så att man tycker att helst vill man ha sådana [patienter] som har kort vårdtid [...] ; en del patienter blir som Svartepetter [...] som man inte vill ha på sin avdelning, höll jag på att säga".

Ärligheten är behjärtansvärd, men visar på den cynism

Aldrig tidigare har så många läst så länge för att lära sig så lite.

som genomsyrar verksamheterna. Med Bengt Göransson kan vi konstatera att personalen i en sådan styrning inte längre tänker utifrån professionen, eller ens på "kunden", när man sätter betygen eller fördelar omsorgen – man tvingas tänka på "butiken".

Politiker och tillsynsmyndigheter hade även under de offentliga monopolens tid ett ansvar att styra verksamheten. Men tidigare var målsättningen att se till att välfärdspersonalen, i medborgarnas tjänst, utövar sitt arbete utifrån professionell kunskap. Yrkesutövningen skulle underlättas. Det

ta bygger på ömsesidigt förtroende, att politikerna utformar ramlagar för verksamheten, men sedan överlåter till professionen att själva tolka och utöva ett kvalitativt arbete i välfärden. Det som avtalsjurister ser som ett problem att åtgärda med exakta kontrakt, är i själva verket en förutsättning för en professionell vård och skola där patienten ska kunna lita på läkaren, eleven på läraren.

I dag har vi en styrning där personalen ska lära sig att bortse från sin professionella kompetens, vilket försvårar yrkesutövningen. Vårdprioriteringarna reflekterar mindre patientbehov och mer den enskilda verksamhetens behov på en konkurrensutsatt marknad. Vi närmar oss en situation där den personal som kan utföra sin profession och dessutom vill göra det inte får – det är endast den personal som inte kan, eller i alla fall inte gör, som får. Och de som inte är medgörliga med butiken får snart veta att de är illojala.

I tidningen *Vision* (111223) kunde man läsa om en Monicas öde i ett vårdhem i Attendocares regi under rubriken "Vilje ge bättre vård – förlorade jobbet". Och ingressen: "Hon ifrågasatte små matportioner och låg bemanning. Då förklarades Monica illojal och fick lämna sin chefstjänst på äldreboendet." Blott ett exempel av många på hur professionell yrkes stolthet omöjliggörs. Så utbrister Monica också talande nog: "Jag hade alltid [under 30 års tid] gått med glädje till jobbet. Men här kunde jag inte vara stolt över det jag gjorde." I en fotnot i artikeln får vi veta att Monica är ett fingerat namn. De som talar sanning vill helst vara anonyma. Kravet på anonymitet är i sig ett tecken på misstro.

Problemen är om möjligt än mer alarmerande inom utbildningssystemet. En lärare på Rosengårdsskolan beskriver i avsnittet "Lotteriet" i UR:s serie om skolan verksamheten som "avancerad barnmisshandling", då eleverna "inte får den hjälp de ska ha – de får definitivt inte den hjälp de ska ha". Professor Mats Alvesson konstaterar att "aldrig har så många läst så länge för att kunna så lite", till vilket jag själv vill tillägga att "aldrig har så många fått så höga betyg för att kunna så lite". Som en kollega en gång uttryckte det: "Det är intressant att just Jan Björklund håller på att införa en betygsfri skola i Sverige."

Vi som arbetar inom skol- och utbildningsväsendet vet att betygen i dag säger mindre om studenternas prestationer och förkunskaper och mer om den enskilda verksamhetens behov på en konkurrensutsatt marknad.

Efter 18 års undervisande på socionomutbildningarna i Lund och Malmö kan jag konstatera att de studenterna har förlorat flera års förkunskaper i grundskolan i förhållande till hur det var för 15 år sedan. Några studenter är kvar på mellanstadie nivå. För 10 år sedan underkändes mycket sällan studenter på tentorna. I dag är snittet för underkänt på samma tentor 50 procent. Det är inte studenternas fel – det är ett havererat friskolesystem som berövat eleverna rättigheten till förmågan till kritiskt tänkande och förkunskaper. Men som ändå ger dem betyg som de o hade den förmågan.

Det finns lärarutbildningar som tar in studenter med snitt-

"Nu närmar vi oss en ordning där man måste utgå från att ingen gör något mer än det som står i avtalet."

betyg 8,0 från gymnasiet (10,0 är G). Och om detta är villkoren för två massutbildningar av profession, hur ska det så gå med välfärden och skolan i framtiden? I boken *Vem vill leva i kunskapssamhället?* varnar Ylva Hasselberg för vart vi är på väg om denna utveckling fortsätter:

Vi kommer att i rask takt transporteras tillbaka till privilegiesamhället, ett samhälle där endast eliten utövar något som helst omdöme och där alla andra är förberodade för att kunna ifrågasätta och dessutom saknar de kognitiva redskapen och vanan att göra det.

En tidigare social ingenjörskonst i syfte att stärka medborgargemenskapen i det offentliga ersätts nu av en "social ingenjörskonst", där vi medborgare ska tvingas att välja ensamt i en allt mer oöverskådlig välfärd av hästhandlarverksamheter, där de professionella som kan ofta inte längre får. Den övergripande metaforen för välfärden är inte längre "folkhemmet" utan "lotteriet". Och vem kan lita på ett lotteri?

Därmed är misstron institutionaliserad. Studenterna litat inte på lärarna och vill ha anonym examination – lärarna litat inte på studenterna och inför datorprogrammet Urkund, för att övervaka att de inte fuskar. Försäkringskassan litat inte längre på läkarnas sjukintyg eller på patienten – och den sjuke kan inte längre lita på att få sin sjukersättning. Socialminister Ulf Kristersson litat inte på någon.

För att avhjälpa de värsta effekterna åkallas sedan statliga inspektioner och ytterligare regelverk, vilket bara spår på misstron. Men inte ens det räcker. Nyligen rapporterades om att endast 6 procent av anmälningarna inom äldre vården leder till kontroll från Socialstyrelsen.

Tänk vilken övervakningsorganisation man skulle behöva för att kontrollera alla anmälningar!

Arbetarrörelsens uppgift går således långt bortom att förbjuda vinstuttag eller förbättra kontrollen av privata verksamheter. Vi måste gå i bräsch för att vända en utveckling som inte bara medför ökad ojämlikhet och osäkerhet, utan också alltmer tvingar oss alla – medborgare, folkvalda, professionella yrkesutövare – att odla ökad misstro mot varandra.

En human välfärd bygger på ömsesidighet och tilltro, på att vi alla efter förmåga tar ansvar och söker upp varandra. I konkurrens, kontrakt och prutande lär vi oss att försöka undvika ansvar – att föra över ansvaret på andra – och undvika varandra. Arbetarrörelsen måste därför helt göra upp med den konkurrens- och kontraktslogik, som nu är styrmekanism. Välfärd måste återupprättas som autonom profession. Folkvalda ska inte skriva kontrakt, utan ta rambeslut och sedan överlåta bedömningarna till en profession som inte äger några ekonomiska intressen i verksamheterna, i stället för som nu, till dem som är investerare i butiken. Välfärd kräver offentliga monopol med utbildad personal som tjänar medborgarna.

Min farmor som för några år sedan avled, 92 år gammal, brukade säga: "Man måste utgå från att alla gör så gott de kan." Nu närmar vi oss istället en ordning där man måste utgå från att ingen gör något mer än det som står i avtalet. Det är helt enkelt inhumant och asocialt – det är inte en välfärd värd namnet. **T**

Daniel Ankarloo fil dr i ekonomisk historia, lektor i socialt arbete med inriktning socialpolitik, Malmö Högskola.